

Antikrista se z Čech vzdalujeme pouze zdánlivě, neboť bez studia Viklefovy exegeze a jeho užití apokalyptických figur by bylo prakticky nemožné porozumět tomu, jak k těmž přistupovali autoři husitů. Ne náhodou následuje mimořádně podnětná studie o eklesiologii u Jana Husa, tedy o učení, v němž český reformátor nezapře inspiraci dílem svého anglického předchůdce. Husovo učení je pojednáno rovněž v kapitole o poslušnosti, která s předchozí problematikou úzce souvisí.

Z textů, jež se týkají samotného husitství a radikálních duchovních proudů, které utvářely jeho revolučnost, je nutné vyzvednout studii *Chiliasmus táboritů. Jeho idea, jeho obraz u současníků a interpretace historiografie*. Patschovsky se zde nevěnuje pouze husitskému hledání a dočasněmu nalézání náboženských utopií v podobě chilistického učení; táborický chiliasmus chápe jako výsledek radikální spiritualizace hnutí, která později našla svůj projev v učení Petra Chelčického. Autor se nutně musel vyrovnat s fenoménem táborického adamitství, jež představuje dodnes ne uspokojivě zodpověděnou otázku. Patschovsky proti historicitě adamitů postavil propracovanou tezi o umělém konstrukturu, spočívajícím na sofistikované poskládaných dobových hereziologických klišé. Zvěsti o morální dekadenci táborických adamitů se tak přetavily ve vykonstruovaný příběh, který měl odrážet hrůznost eucharistické hereze, do níž část táboritů upadla. Tendence ke spiritualizaci, jež měly původ v proudu jáchymistického učení, se spojovaly v 15. století rovněž s tzv. wirsberskými bratry. Patschovsky se ve stati na toto téma přiklání k tomu, že učení wirsberských je přes svou radikální a neotřelou eschatologii spíše výzvou k církevní a společenské reformě než projev „nefalošaného jáchymismu“, který by směřoval k obecné subverzi společenských pořádků.

Ve studii *Tanec smrti, husitská revoluce a pražská univerzita* Patschovsky upozornil na dvě pozapomenuté husitské bible, jež náležejí do sbírek českých rukopisných knihoven. Oba rukopisy jsou mimořádné i tím, že zahrnují obrazové ztvárnění tance smrti. Autořovi se dokonce podařilo vypátrat iluminátora, který rukopisy tímto motivem obohatil, a to v poslední fázi husitské revoluce. Závěrečná trojice textů nezapře autorovo intelektuální zázemí v německém akademickém prostředí, kde se klade velký důraz na „Begriffsgeschichte“. Zamýšlí se zde nad důležitými pojmy a koncepty revoluce/revolučnosti, tolerance a chiliasmus.

Soubor studií *Bludiště pravé víry* je pro české čtenáře a badatele neobyčejně cenný a užitečný. Patschovsky dokázal mnohdy nejen upozornit na

prameny, jež českému bádání unikaly, popřípadě ležely v zapomnění, ale také k nim přistoupit z perspektivy, která není zatížená domácí badatelskou tradicí. Do hereziologického a husitologického bádání tak vnesl výrazné impulzy, jež přispívají k postupnému odhalování problematiky nejen husitského učení, ale obecně herezí v jejich mnohohrstevnatosti a složitosti.

PAVLÍNA CERMANOVÁ

Christina TRAXLER, *„Firmiter velitis resistere“. Die Auseinandersetzung der Wiener Universität mit dem Hussitismus vom Konstanzer Konzil (1414–1418) bis zum Beginn des Basler Konzils (1431–1449)*, V&R unipress – Vienna University Press, Göttingen 2019 (= Schriften des Archivs der Universität Wien 27)

547 s., ISBN 978-3-8471-0976-1

Po obecně laděném titulkovém citátu, který by mohl uvozovat i řadu jiných politických či teologických polemik, vyjadřuje podtitul obsah knihy jasně. Ač se toto téma doslova nabízelo a jeho segmenty lze shledat v řadě prací, dosud nikdo neměl chuť a odvahu se mu soustavněji věnovat. Jde přitom v první třetině 15. století o důležitý fenomén nejen pro české a rakouské dějiny, ale i pro dějiny obecně univerzitní a též obecněji kulturní a ideové. V podstatě všechna tehdejší vysoká učení se zapojila do boje proti svým způsobem mateřské univerzitě, a to jak institucionálně, tak i prostřednictvím osobních polemik jednotlivých mistrů, kteří byli s Prahou často úzce propojeni.

Vídeňská univerzita byla teritoriálně nejbližší, a patřila i k nejbojovnějším. Přestože již autoři 19. století (zejména Rudolf Kink a Josef Aschbach) položili pro sledované téma pevné badatelské základy, pro jeho hlubší poznání nebylo vytěženo zdaleka vše a vznikaly pouze dílčí studie. Kniha Christiny Traxler je tak na tomto poli prvním komplexnějším pokusem. Původně vznikla jako disertace na katolické teologické fakultě vídeňské Rudolfiny. Už úvodem je třeba s povděkem konstatovat, že díky autorčině systematickosti a chvályhodné snaze vyrovnat se na úrovni s početnou českojazyčnou literaturou (v čemž jí ochotně pomohli pražští kolegové, jejichž pomoci vděčně vzpomíná) jde o práci přínosnou v mnoha směrech.

Autorka se nespokojila jen se sestavením primárně se nabízejících faktografických informací, ale obrátila svoji pozornost i k literatuře traktátové. Celá třetina textu knihy (s. 329–482) je věnována rozboru traktátu *Contra quattuor articulos Hussitarum*, jenž byl na pokyn kardinála Brandy zpracován v polovině dvacátých let jeho sekretářem Jakubem de Clavaro a vídeňskými profesory Petrem z Pulky a Bartolomějem z Ebrachu. Jde nejen o jeden z nejrozsáhlejších antihusitských traktátů, ale také o traktát nejrozšířenější. Do literatury jej stručně uvedli F. M. Bartoš a paralelně J. Prokeš, po válce mu věnovali pozornost F. Machilek, D. Girgensohn a zejména D. Coufal. Jeho vypovídací schopnost tím však zdaleka nebyla vyčerpána, a lze se proto těšit na autorkou připravovanou edici, byť již recenzovaná monografie přinesla dlouhé citáty latinského originálu i německé parafrázy.

Christině Traxler se podařilo evidovat 56 dochovaných exemplářů díla. Jde o tak velké číslo, že by bylo možno pokusit se alespoň o částečnou rekonstrukci původních proveniencí, která by ukázala příslušný rozptyl a recepci traktátu, nadto by bylo možno připojit ještě bezprostřední ohlasy ve středověkých knihovních katalozích. Když jsem se před dávným časem pokusil o interpretaci tohoto pramene z bohemikálního hlediska (*Historica* 13, 1966), narazil jsem v katalogu norimberských benediktinů z konce 15. století na zřetelně identifikovaný exemplář (s. 147; možná jde o katalog norimberské městské knihovny, objevený kdysi F. M. Bartošem). Není vyloučeno, že se v podobných soupisech, resp. jejich edicích naleznou ještě další odkazy. In margine lze konstatovat, že rozsáhlé katalogy dvou kolejních knihoven pražské univerzity z druhé poloviny 15. století, jež nedávno vydali Zuzana Silagiová a František Šmahel, toto dílo neevidují. Absence protihusitské literatury jako nutný podklad pro případnou diskusi či polemiku je tu dost překvapující.

Partii o traktátu *Contra quattuor articulos Hussitarum* předcházejí čtyři oddíly. V každém z nich je před příslušným problémem podána stručná charakteristika pramenných východisek, jakož i stav jeho prezentace v literatuře, aby pak na závěr jednoho každého bylo podáno shrnutí příslušných výsledků. První kapitolu tvoří rozbor účasti univerzity a jejích členů na kostnickém koncilu, resp. jejich podílu na polemikách o Wyclifa. I když tu hlavní roli hrály Husův a Jeronýmův proces, v Kostnici pokračovaly, ba po jejich smrti se stupňovaly polemiky o kalich, vedené zejména Petrem z Pulky a Mikulášem z Dinkelsbühlu; později se debata přenesla i mimo koncil, oslovujíc

českou světskou veřejnost (Mikulášovo *Barones regni Boemiae*).

Druhý oddíl se vrací do samotných počátků antihusitské polemiky na základě často dosud nedostatečně vytěžených úředních pramenů a zároveň pokračuje v popisu a interpretaci jednotlivých vystoupení či podílu vídeňské univerzity na antihusitské propagandě, a to až do sklonku dvacátých let. Dokumentováno je – často objeveně – celkem patnáct jednorázových i dlouhodobějších akcí, na nichž se univerzita podílela ať už ve smyslu konzultací, či přímých polemik jejích členů. Jde o pozoruhodně širokou škálu aktivit, stačí upozornit alespoň na některé z nich: nejznámější jsou proslulé „eskapády“ Jeronýma Pražského, spor s pasovským dómským proboštem Václavem Thiemem ohledně vybírání papežských odpustků na křížovou výpravu proti neapolskému králi Ladislavovi, které v Praze mělo významný ohlas, či údajné husitsko-židovské spiknutí. I když není možno upozornit na všechny jednotliviny, rozhodně je třeba ještě uvést přijímání českých bakalářů ve Vídni po Kutnohorském dekretu. Christina Traxler uvádí z univerzitních akt řadu konkrétních žádostí s jejich zdůvodněními.

Třetí kapitola má specifické postavení v tom smyslu, že vysledovává postavení, resp. zásahy vídeňské univerzity a jejích expertů v synodálních a salcburských provinciálních statutech z hlediska ustanovení, která se nějak dotýkají heretických Čech v době mezi oběma záalpskými koncily (1418–1431). Konečně oddíl čtvrtý se zabývá různými teologickými, diplomatickými i vojenskými akcemi dvacátých let, v nichž se střídaly mocenské akty s pokusy o nalezení východisek k žádoucímu sjednocení, arci bez ústupků vůči husitům. Velká pozornost tu patří čtyřem pražským artikulům, a tedy do značné míry českým vnitropolitickým otázkám. Má to ale svůj smysl, protože jde o východisko k hodnocení jejich závažnosti pro katolické, tj. vídeňské, univerzitní polemiky. Autorka interpretuje a v příloze rovněž vydává dosud nezpřístupněné vysvětlení/poučení anonymních (vídeňských?) teologů rakouskému vévodovi ohledně čtyř pražských artikulů, unikátně dosvědčené v rukopisu vatikánské provenience (Barb. lat. 663). Zde je možné upozornit na pojednání Bedřicha Jenšovského *Knihovna Barberini a český výzkum v Římě* (Zprávy českého zemského archivu 6, 1924, s. 5–172), kde je citovaný rukopis uváděn; autorka přehlédla i některá univerzitní vindobonensia, která uvádí Jaroslav Prokeš ve svých *Husitkách Vatikánské knihovny v Římě* (Praha 1928).

Knihla obsahuje četné exkurzy, jež přinášejí řadu závažných zjištění. Jako příklad lze uvést

disputaci před branami Prahy v červnu 1420, kde Traxler nevyklučuje účast vídeňského dominikána Františka z Retzu, dále debatu z roku 1427 na Žebráku, rozhovory v Bratislavě o dva roky později či rekonstrukci činnosti již zmiňovaného Mikuláše z Dinkelsbühlu.

O významu vídeňské univerzity v komplikovaném procesu mezinárodního klání s husitským hnutím těžko někdo pochyboval. Monografie Christiny Traxler, byť je její charakter do jisté míry kaleidoskopický, ale veškeré dosavadní představy o rozsahu tohoto fenoménu významně překonává.

IVAN HLAVÁČEK

Kříž z Telče (1434–1504). Písař, sběratel a autor, edd. Lucie DOLEŽALOVÁ – Michal DRAGON, Scriptorium, Praha 2020

455 s., ISBN 978-80-88013-98-3

Katolický vzdělanec Kříž z Telče, ještě donedávna mylně uváděný s křesťním jménem Oldřich, zanechal v pozdně středověkém písemnictví českých zemí nesmazatelnou stopu. Její rozsah se nově snaží postihnout kolektivní monografie z pera šestnácti badatelů. Nikoliv překvapivé je tu nejvíce prostoru věnováno Křížovým opisům rozličných děl, z nichž některá se dochovala pouze v pozůstalosti telčského rodáka.

Analýzám vybraných Křížových opisů předchází úvodní část pojednávající o Křížově životopisu a souboru rukopisů, v nichž lze doložit jeho písařskou ruku (slovo „knihovna“ je zde M. Dragounem zcela oprávněně užito v uvozovkách). Jak již bylo naznačeno, nesporným přínosem knihy je zjištění L. Doležalové, že studovaná osobnost nikdy neužívala jména Oldřich, Ulricus či Udalicus. Kromě toho se podařilo nově stanovit rok Křížova narození (1434) a pomocí kolofonů zpřehlednit jeho životní osudy, jakkoliv v nich nadále zůstává řada bílých míst.

Pokud jde o soubor manuskriptů neboli o Křížovu „knihovnu“, publikace přináší jejich logicky členěný přehled – na prvním místě jsou vyjmenovány a stručně charakterizovány rukopisy s „významným písařským podílem“ a až poté přicházejí na řadu manuskripty s menšími či minimálními zásahy. Za výrazné obohacení bádání o Křížovi z Telče lze pokládat i závěrečnou charakteristiku, kde je představen ve čtyřech

různých rolích – jako autor, překladatel, glosátor a písař. Doležalová správně podotýká, že Kříž dle všeho nijak zvláště plodným autorem nebyl, zároveň však nezapomíná upozornit na četné „kompilace s těžko definovatelným autorským vkladem“ (s. 48).

K ústřední části publikace je třeba taktéž směřovat především slova chvály, a to z několika důvodů. V prvé řadě autorský kolektiv náležitě využil skutečnosti, že se Křížovy opisy dotýkají vskutku různorodých oblastí. Studie o těchto opisech, přehledně seřazené do podkapitol dle „žánru“ (např. školské texty, náboženská kontroverze, české texty), tudíž dohromady tvoří pestrou plejádu, v jejímž rámci je možno nahlédnout do pozdně středověkého chápání takových fenoménů, jako je symbolika písmene Y, pouštění krve, předpovídání počasí nebo rozpoznávání heretiků. Nezřídka upozorňují autoři i na širší kontext – dobrým příkladem je stať o matematických slovních úlohách z pera Zuzany Silagiové, kde výkladu o Křížově opisu předchází srozumitelné a přiměřeně dlouhé uvedení do problematiky. Je zároveň nepopíratelné, že v řadě případů dostávají autoři své pověsti odborníků a přichází s novými poznatky. Například Dušan Coufal přesvědčivě připisuje dva krátké traktáty Janovi z Hradce, ještě donedávna téměř neznámému autorovi celé řady protihusitských děl.

Rovněž je nutno ocenit, že velká část studií obsahuje edici zkoumaného textu i s českým překladem (v případě latiny). Publikace o Křížovi se tak stává důležitým počinem též na poli ediční práce. Tento přínos je zjevný ve všech podkapitolách, patrně nejvíce však v té o českých spisech, kde Kateřina Voleková přináší čtyřicetistránkovou edici staročeských pašijových hodinek, zohledňující i četné škrty a jiné úpravy. Doplňme, že ve své druhé studii Voleková splňuje nelehký úkol charakterizovat Křížův pravopisný systém. Neméně zajímavý je příspěvek Andrey Svobodové o Křížově opisu Otčenáše. Nacházíme zde totiž soupis manuskriptů, v nichž je staročeské znění modlitby dochováno, na což navazuje edice Otčenáše beroucí v potaz různočtení z těchto – více než 30 – rukopisů.

V neposlední řadě je třeba ocenit obrazový materiál, který stejně jako v úvodní části sestává z faksimilií folií popsanych Křížem. Mnohé faksimile umožňují čtenáři Křížovu opisovačskou činnost lépe pochopit, a to zvláště tehdy, zobrazuje-li snímek i „méně samozřejmé“ výtvořiny Křížovy ruky, jako například tabulky, ilustrace, obsáhlé marginálie či různé zásahy do samotného textu. V této souvislosti je třeba vyzdvihnout i nápaditou obálku anotované knihy. Název je totiž